

A korrupció, mint a demokratikus hagyományok hiányának kísérőjelensége, avagy gondolatok az 1945-ös demokráciakísérlet kudarcának margójára

Corruption as a concomitant phenomenon of the lack of democratic traditions or thoughts on the margin of failure of the democratic experiment in 1945

Csöngé Attila

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára
CSONGE.ATTILA@MNL.GOV.HU

Absztrakt

A történészek között évtizedek óta lezáratlan vita folyik arról a kérdésről, hogy 1945-ben volt-e demokrácia hazánkban, s ha igen, milyen volt ez a néhány átmeneti év, s mi okozta a demokrácia bukását. A tanulmány a demokratikus választási rendszer, a jogállamiság, a szabadságjogok tisztelete, az önkormányzatiság és civil önszerveződés korabeli állapota helyett egyetlen tényező, a demokratikus hagyományok meglétének, vagy hiányának kiemelésére tesz kísérletet, melyre általában kevesebb figyelem irányul, ugyanakkor kétségtelen, hogy ez a tényező is része volt az 1945-ös demokráciakísérlet kudarcának.

Talán meglepő, de egy társadalom politikai és erkölcsi tradíciói meghatározzák a demokrácia kifejlődésének és fennmaradásának esélyeit. Egy korrump, erkölcsileg alacsonyabb nivón álló társadalomban nehezebb demokráciát létrehozni és stabilan működtetni. A demokráciának tehát nem csak az intézmények és a választások külsőségei jelentik a biztosítékát, hanem a benne élők gondolkodása, a viselkedésüket meghatározó normák is.

A tanulmány többnyire szolnoki példákkal illusztrálja azon magyarországi sajátosságot, hogy a 20. században az egymást váltó rendszerek komoly demokrácia deficittel küzdöttek, ezért a társadalomban demokratikus hagyományok sem tudtak kialakulni, s így 1945-ben sem tudtak ilyen előzményekhez visszanyúlni. Ezért aztán a magyar társadalom 1945 után ugyanolyan korrump társadalom képében tűnik fel előttünk, mint az 1945 előtti korszakokban. A korrupció pedig nem csak a politikusokat, hanem a társadalom alacsonyabb szintjein állókat is érintette, az egész társadalmat behálózta. Így a demokrácia megszilárdulásához a jövőben sem lehet elegendő a politikusok lecserélése és az intézmények megreformálása, ahhoz a társadalom egészének is változnia kell, legfőképpen gondolkodásmódjában, viselkedésében.

Kulcsszavak: Korrupció, demokrácia, társadalomtörténet, politikatörténet, mentalitástörténet

Abstract.

For decades, there has been an open debate among historians about whether there was democracy in our country in 1945, and if so, what those few transition years were like, and what caused the failure of democracy. The study, – instead of the democratic state of the electoral

system, the rule of law, respect for freedoms, self-government and civil society organization, – attempts to highlight the presence or absence of democratic traditions, which is generally less attended to, but undoubtedly was also part of the failure of the democratic experiment in 1945.

Perhaps surprising, but the political and moral traditions of a society determine the chances for the development and survival of a democracy. In a corrupt, morally inferior society, it is more difficult to establish and operate democracy. Thus, democracy is guaranteed not only by the appearance of institutions and elections, but also by the thinking of the people living in it and by the norms that determine their behavior.

The study illustrates the peculiarity of Hungary with examples mostly from Szolnok that in the 20th century the interchanging systems were struggling with a serious deficit of democracy, and therefore no democratic traditions could be formed in the society, and in 1945 they could not go back to such antecedents. Therefore, after 1945, Hungarian society appears as corrupt as it did before 1945. Corruption has affected not only politicians but also those at lower levels of society and has engulfed society as a whole. Thus, in order to consolidate democracy, it will not be enough in the future to replace politicians and reform institutions, but the society as a whole must change too, especially in its way of thinking and behavior.

Keywords: Corruption, democracy, history of society, history of politics, history of mentality

1. A demokratikus hagyományok hiánya és a korrupció Magyarországon¹

Az 1945 és 1948 közötti években, a világháború és a Rákosi-rendszer keretezte rövid periódusban korlátozott polgári demokráciakísérletként is jellemezhető időszak tarkította hazánk fordulatokban gazdag, 20. századi történelmét. Ezen átmeneti történelmi korszakról, lényegében a demokráciakísérlet eredményeiről és bukásának okairól évtizedek óta lezáratlan vita folyik történészeink körében. E szakmai diskurzus középpontjában többnyire a demokratikus választási rendszer és a jogállamiság, illetve Magyarország szovjet megszállásából eredő korlátozott szuverenitásunk vizsgálata áll, ami mellett olykor a szabadságjogok tisztelete, az önkormányzatiság és a civil önszerveződés korabeli állapotának bemutatása is felbukkan az elemzésekben. Van azonban egy olyan tényező is, melyre sokkal kevesebb figyelem irányul, ugyanakkor kétségtelen, hogy a politikai küzdelmek hátterében ez is része volt az 1945-ös demokráciakísérlet kudarcának. Ez a tényező a demokratikus hagyományok megléte, vagy hiánya, tehát lényegében a *társadalom mentalitása*, morálja.

Talán egyeseknek meglepő lehet, de egy társadalom politikai és erkölcsi tradíciói meghatározzák a demokrácia kifejlődésének és fennmaradásának az esélyeit is. Hasonló következtetésre jutott többek között Ernst-Wolfgang Böckenförde is, midőn megállapította: *„Először különösnek tűnhet, hogy az ilyen erkölcsi adottságok és lehetőségek szintén egy államforma megvalósításának feltételeihez tartoznak. Am ebben csak az a régi tapasztalat tűnik fel, melyről az állam- és államformában a XIX. század óta nagyrészt megfeledkeztek, hogy az emberi együttélés működőképes rendjét nem lehet csupán a szervezet, a részvétel, a törvényesség és az ellenőrzés kérdésének tisztázásával, vagyis racionális-technikai intézkedésekkel kialakítani és létrehozni, hanem ezek mellett ugyanilyen szükség van az etikai-normatív igazodási pontokra, azok megformálására és megvalósítására. Ami az egyének*

---

¹ Jelen tanulmány a szerzőnek a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára évkönyve, a Zounuk várhatóan 2020-ban megjelenő 34. kötetében közlésre elfogadott „Mindenkinek fel kell ébrednie a szivárványos álmokból és a realitásokhoz igazodnia” – Gondolatok az 1945 utáni demokráciakísérletről c. tanulmánya „A demokrácia lehetséges feltételei Magyarországon 1945 után” c. fejezete „g/ Demokratikus hagyományok és tiszta közélet” c. alfejezetének bővített, javított változata.

*életében nagy jelentőséggel bír, sőt az élet sikere vagy kudarca kérdésében gyakran döntő, az a politikai együttélésben nem lehet jelentéktelen és elhanyagolható.*²

Amikor tehát politikai, vagy morális tradíciót mondunk, akkor csak a megfogalmazásban teszünk különbséget, valójában ugyanarról a fogalomról van szó, ez ugyanannak a botnak a két vége.

Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a politikai rendszerek, különösen a demokrácia életképességét és működése színvonalát is befolyásoló társadalmi beidegződések, tehát a morális értékrend változását, illetve az egymást váltó politikai korszakokon is átívelő változatlanágát tegyük vizsgálódásunk tárgyává. Tesszük ezt azért, mert az itt leírtak egyáltalán nem csak egy adott korra jellemző sajátosságok, hanem a társadalom gondolkodásmódjában hosszú távon nyomon követhető defektusok felbukkanásáról tanúskodnak, így tehát a korábbi és későbbi generációk életét, politikai rendszereik minőségét is egykor befolyásoló és majdan befolyásolni képes tényezőkről lesz szó.

A társadalom mentalitásának politikai kurzusokon átnyúló vizsgálatát indokolja az a tény is, hogy Magyarországon a 20. században különösen sok, összesen kilenc rendszerváltást éltek meg az emberek, amelyek az 1989-est leszámítva vesztés háborúkhöz, forradalmakhoz és azok leveréséhez kötődnek.³ Sajnos ezen, egymást váltó rendszereken végig tekintve kijelenthető, hogy komoly demokrácia deficittel küzdöttek⁴, ezért a társadalomban demokratikus hagyományok sem tudtak kialakulni, s így az általunk kutatott periódus kezdetén, 1945-ben sem tudtak ilyen előzményekhez visszanyúlni.

A magyar társadalom gondolkodásmódjáról és értékrendjéről sokat elárul az a tény, hogy a gazdasági életfeltételek, a létbiztonság korszakokon átívelően elsőbbséget élveztek/élveznek a politikai szabadságjogokkal szemben.⁵ Így szinte természetes, hogy a társadalom jelentős csoportjai számára 1945-ben is fontosabb volt a gazdasági egyenlőség, mint a demokratikus szabadságjogok.⁶

Összességében pedig azt látni, hogy a gyors és radikális politikai változások kompenzálására a társadalom olyan védekezési-elhárító mechanizmusokat fejlesztett ki, amelyekkel ellensúlyozni tudta a „politikai cikkekakat” és a mindennapok életvitelében megőrizhetett valamiféle folytonosságot. Ezek középpontjában az alkalmazkodás és túlélés technikái álltak, melyeket a szocializációs folyamatokban generációkon átívelő módon hagyományoztak tovább.⁷ Mindez a társadalom politikai kultúráját is markánsan befolyásolta.

Leglátványosabb következménye volt, hogy kialakult egyfajta „politikai autarkia”, mely szerint az ember csak magában bízhat, de aki ügyes, az boldogulhat, kiismerve a rendszert, megkötve egyéni

---

² Böckenförde, 1982.

³ Gradvohl, Marián, Szabó, 1998. A szerzők az alábbi rendszerváltásokat különböztették meg írásukban: 1918: Az „örszírósás forradalom”; 1919: a Tanácsköztársaság; 1919: Horthy hatalomra jutása; 1944: a Szálasi-féle nyilaskeresztes hatalomátvétel; 1945: a koalíciós időszak kezdete; 1948: a „fordulat éve”, a Rákosi-rendszer stabilizálódása; 1956: a forradalom; 1956: a Kádár-rendszer kezdete; 1989: a rendszerváltás, tárgyalásos átmenet a demokráciába; megjegyezve, hogy az egyes korszakokon belül további alperiódusokat is meg lehetne különböztetni. Itt és most a korszakhatárokkal és a megnevezésekkel nem vitába szállva pusztán a rendszerek váltakozásának valóban rendkívül magas száma az, ami érdekes számunkra.

⁴ Csizmadia, 2018. A szerző több ponton továbbgondolja a fentebb hivatkozott Gradvohl-Marián-Szabó szerzőhármast tanulmányát.

⁵ Gradvohl, Marián, Szabó, 1998. Elgondolkodtató, hogy az alsóbb társadalmi rétegek köznapi értelmezésében sokszor még ma is a jóléttel azonosítják a demokráciát. Az egzisztenciális biztonság valóban fontos feltétele a politikai stabilitásnak, de nem szabad megfelelni arról sem, hogy a diktatúrák is biztonságot és jólétet ígérnek, csak hogy azt a szabadság és az azzal járó egyéni felelősség rovására teszik, s a hatalomtól függő viszonyba hoznak. A demokráciát tehát nem egyszerűen az egzisztenciális biztonság, hanem az egyének állammal szembeni egzisztenciális függetlensége stabilizálja, mely a mérsékelt politikai erők fő támaszát képező középosztályt megkülönbözteti az államtól függő és azt kiszolgáló klientúrától.

⁶ Egy 1947-es közvélemény-kutatás szerint a magyar emberek arra a kérdésre, hogy mi hiányzik a boldogságukhoz, legnagyobb arányban a pénzt, az anyagiakat és a jólétet említették, míg a félelemmentes élet csak ezután következett a sorban. Horváth, 2000. A közvéleményről és gondolkodásmódról szóló fejezetet lásd: pp. 365-367.; Az életszínvonal 1945-öt követően a háború előttihez képest éveken át igen alacsony volt, kb. 40 %-át érte el a Horthy-korszakénak. Különösen a hiperinfláció időszakában tapasztalhatták meg széles tömegek a nélkülözést. Mindez azonban nemcsak az újjáépítés fokozott munkaterhelésével párosult, hanem egy szebb jövőbe vetett hittel is. Gyarmati, 2000.

⁷ Gradvohl, Marián, Szabó, 1998.

alkuit, szövetségeit, szívességeket adva és kapva.⁸ Az intézményekbe vetett bizalom hiányát így különböző „helyettesítő mechanizmusokkal” igyekezett kompenzálni a társadalom (melyekre az 1945 utáni évekből is említhetők jellegzetes példák). Ezek közé tartozik:⁹

a providencializmus: ami egyfajta hit abban, hogy a társadalmat isteni gondviselés irányítja (amelynek az eleve elrendeltségre vonatkozó alapállása lényegében megfeleltethető a marxizmusnak a társadalmi és gazdasági változások törvényszerűségeire épített determinisztikus történelem-szemléletével);

a gettósodás: „ami a szélesebb társadalommal szembeni diffúz bizalmatlanságot a törzsi, etnikai vagy családi csoportokhoz való erős lojalitással kompenzálja, és gyakran jár együtt idegengyűlölettel”¹⁰ (így pl. 1945 után a kommunista párthoz való feltétlen hűség, illetve a „kizsákmányolók” és a „nyugati imperialisták” ellen szított gyűlölet képében; vagy példának okáért általában a kitelepítésre ítélt svábok sorsával szembeni közömbösség, párosulva földjeik, házaik megszerzésével; vagy akár egyes helyeken a falubeliek egymást előnyben részesítő, míg az uradalmi cselédek hátrányosan sújtó szemlélete a földosztás során¹¹; a különböző példákat hosszan lehetne sorolni);

a neopaternalizmus: az erős vezetés utáni vágy (mely talán nem is annyira a személyi kultusz kialakulásában, hanem sokkal inkább a civil önszerveződés elsorvadásában, a társadalmi mentalitás szintjén a szabadsággal együtt járó felelősség államra hárításában érhető tetten; mivel a társadalmi önszerveződés kifejezetten gyenge lábakon állt, így az állampolgárok maguk nem tudtak létrehozni olyan politikai hatalomtól független, szabadságot kiterjesztő és védelmező civil intézményi-hálózatot, mint a tőlünk nyugatabbra élők, ebből következően nálunk az intézmények alatt jellemzően állami intézményeket, magát az államot értik az emberek)¹²;

és a korrupció: mely a kiszámíthatatlan környezet ellenőrzésének és irányításának egyfajta illúzióját kelti.

E felsorolásból a társadalom valamennyi csoportját egyaránt érintő, és éppen ezért talán a legsúlyosabb defektus a korrupció, ezért – s egyben e tanulmány terjedelmi korlátjaira is tekintettel – a továbbiakban ennek vizsgálatára koncentrálnak.

Egy korrupt, erkölcsileg alacsonyabb nívón álló társadalomban kétségtelenül nehezebb demokráciát létrehozni és stabilan működtetni. Korrupt emberek természetesen minden politikai rendszerben előfordulnak, de nem mindegy, hogy milyen arányban és milyen elbírálásban részesülnek. Ahol a szabálykövetés normái uralkodnak, ott a korrupt egyént veti ki a csoport. Ahol viszont az ügyeskedés, a kiskapuk keresése, a hatalom eszén túljárás romantikája és a kölcsönös szívességek rendszere dominál, ott a rendszerben azok sodródnak partvonalra és azok kerülnek versenyhátrányba, akik a szabályok betartásával és betartatásával kellemtelenséget okoznak.

Mindez azért különösen fontos, mert mint arra már utaltunk, egy demokráciának nem csak az intézmények és a választások külsőségei jelentik a biztosítékát, hanem a benne élők gondolkodása, a viselkedésüket meghatározó normák is. És míg a szabadság megtapasztalása, az oktatás és általában a társadalom műveltségének emelése, illetve az erkölcsileg tiszta hazafiak egyéni példamutatása és jutalmazása, párosulva a korrupció példás megbüntetésével képesek ugyan a társadalom beidegződéseit, szokásait lassan formálni, de válságos időkben, amikor többirányú stressznek van kitéve egy demokrácia, akkor a társadalom meglévő beidegződései, túlélési technikái lépnek működésbe és az azonnali reakciók határozzák meg az események menetét, szemben a lassú, generációkon átívelő társadalmi jellemfejlődéssel. Ezért aztán nem meglepő, hogy a magyar társadalom 1945 után is ugyanolyan korrupt társadalom képében tűnik fel előttünk, mint az 1945 előtti korszakokban. A dualista-kor, a Horthy-kor, a szocialista és a rendszerváltás utáni korszakok mindegyikéből lehetne kirívó eseteket felemlíteni, de itt és most talán elegendő lesz olyan 1945 előtti és utáni helyi példákat megemlíteni, melyek önmagukban is kellően illusztrálják a korrupció különböző politikai rendszereken átívelő mivoltát, a társadalmi normák változatlanágát.

⁸ Uo. pp. 21.

⁹ *Miszlevitz, 1999.* és *Bodó, 2018.* Bodó az 1989-1990-es események kapcsán hivatkozik Miszlevitzre, ugyanakkor a társadalmi beidegződések folytonossága és lehetséges párhuzama az 1945 utáni évekkkel szembeötlő.

¹⁰ Uo.

¹¹ *Csöngé, 2011.*

¹² *Csizmadia, 2018.*

2. Korrupció esetek: vesztegetés, adóelkerülés, a törvények „szabadabb” értelmezése

A korrupció hallatán általában vesztegetésre gondolunk. Persze erre is találni példát. Olvassunk csak bele egy munkanélküli kommunista visszaemlékezésbe mondjuk az 1920-as évekből, aki az ipartestületben váltott volna ki iparigazolványt. Az „akkori ipartestületi elnök négy szemközti mondotta: *Maga tudja, én demokratikus ember vagyok, de nem szeretném, ha kommunistapártolónak tüntetnének fel. De mivel maga kapott végkielégítést, tudja, meg kell vesztegetnem egy pár embert, így hallgat és akkor lesz iparigazolvány. Tehát a pénznek szava volt.*”¹³

Ezután olvassunk bele egy jászalsószentgyörgyi paraszt visszaemlékezésébe, aki 1945-ben, a háború utáni hiperinfláció idején Szolnokra utazott ügyintézés céljából. Szavait így jegyezték le: „*Mindig sokan voltak az ügyintéző ajtaja előtt. Cigaretta-t kért az ügyintéző. Somogyi István egy egész marokkal adott füstölőnivalójából. Ettől kezdve az ügyek intézése meggyorsult.*”¹⁴

A korrupciónak azonban létezik olyan válfaja is, amikor egyesek a túlzott állami terhekre hivatkozva igyekeznek egyénileg, vagy csoportosan kibújni a teherviselés alól és jogtalan anyagi előnyhöz jutni. Mint például az 1946-ban, a bevetett területekre vonatkozó hamis adatszolgáltatás esetében történt, melynek célja a beszolgáltatás elkerülése, vagy mérséklése volt. A nyilvánvaló csalásra Nagykőrű esetében akkor derült fény, amikor az aszálykár következtében inkább bevallották a statisztika meghamisítását, csak hogy vetőmaghoz juthassanak: „*Ténylegesen nem felel meg a beadott átlagtermés a valóságnak, mert a bevetett területek bevallásánál az oly sokat szenvedett parasztság bizalmatlanságánál fogva nem a tényleges területet vallotta be, félve attól, hogy teherbírásához képest többet kell majd beszolgáltatnia, mint amennyit elbír. Így adódott az a helyzet, hogy a cséplési eredmény kevesebb hold részre lehetett szétosztható [...] minek folytán a termésátlag 4 q 17 kg-t mutat, holott csupán mintegy 2,5 q szabad lett volna, hogy eredményként kimutatható legyen. A lakosság adó és területi beszolgáltatásának csak félve mer eleget tenni, mert idáig még semmi biztosítékot nem kapott arra, hogy a vetőmagja biztosítva lesz. [...] kérjük a Főispán Urat, hogy a községben beszolgáltatott búzagabona [...] feloldassék.*”¹⁵

Tanulságos az is, ahogy az ekkor regnáló kommunista főispán, aki maga is szegényparaszti származású volt, a paraszti adókerülés mértékét látva annak kezelésére nem hatósági erőszakot, hanem a beszolgáltatás mérséklését tartotta volna célszerűnek: „*Hihetetlenül elszaporodott a vármegye egész területén a fekete vágások száma, [...] a várható zsírmennyiség nem fog befolyjni. Szerintem ha alacsonyabban nyerne megállapítást a zsírbeszolgáltatási kötelezettség, úgy az egyfelől jelentős mértékben lecsökkentené a fekete vágások számát, másfelől pedig lendületet adna a zsírbeszolgáltatási kötelezettség teljesítésének.*”¹⁶ Bár e mondatoknak a minisztériumi támogatásban bízó őszinte, jó szándékú naivitása is csodálatra méltó, számunkra most sokkal érdekesebb az együttérzésről tanúskodó és lényegében a törvénytelenséget mentegető érvelés, mellyel a parasztság túlzottnak érzett állami terhek miatti általános adókerüléséről nyilatkozik. Ez is jelzi, hogy nem egyedi, elszigetelt jelenségről, hanem tömegesen megfigyelhető problémáról volt szó.

Az adóelkerülés említett korabeli példáiban fontos jellegzetesség még, hogy azokban nem csak egyéni elhatározásra, hanem a helyi közösségek összejátszására is szükség volt. A községi előljáró a helyi gazdákkal megegyezve hamisította meg a vetésterületre vonatkozó statisztikát, s a közössége érdekében ismerte azt be később. A tömeges feketevágásoknál a szomszédok szolidaritására, a hatóság helyi embereinek félrenézésére is szükség volt, – s mindkét esetben adhattak némi „kóstolót” cserébe –;

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL JNSZML) XXXV. 57. Visszaemlékezések, Modla Sándor visszaemlékezése M/18

¹⁴ MNL JNSZML XXXV. 57. Visszaemlékezések, Somogyi István visszaemlékezése S/20. Az olvasónak vélhetően nem okoz nehézséget az idézett mondatok értelmezése, és senki nem ütközik meg a helyzetek életszerűségén. Mindez sokat elárul rólunk is, a jelenlegi gondolkodásunkról, arról, hogy milyen társadalomban szocializálódtunk, s bizonyítéka a társadalom mélyrétegeibe beleivódott túlélési stratégiák és normák továbbélésének, jelezve azt, hogy e téren sokkal lassabb változásoknak lehetünk tanúi, mint a különböző előjelű politikai rendszerek csillogó felszíni alakzatai esetében.

¹⁵ MNL JNSZML IV. 422. Főispáni iratok. 1089/1946.

¹⁶ MNL JNSZML IV. 422. Főispáni iratok. 39/1947.

ahogy a főispán megértőbb alapállása is mérsékeltebb fellépésre sarkallhatta alárendeltjeit, különösen földijeivel szemben. Olyan tömeges magatartási formáról volt tehát szó, mely a társadalom tagjainak kooperációjára is épített, hogy a tágabb, állami közösség szabályainak kijátszásával, a szűkebb, helyi érdek- és sorsközösség jusson előnyökhöz.

Már ebből is sejthető, hogy a korrupció kapcsán nem csak egyszerűen vesztegetésről és adóelkerülésről van szó, hanem általában a kiskapukeresés kultúrájáról, a kéz kezét mos elvéről, a különböző társadalmi rétegek interakcióit behálózó korrupciós összefonódásokról.

Az 1945-ös földosztás kezdetekor például maguk a kommunista párti kiküldöttek hangsúlyozták, hogy: „A földreformot csak úgy lehet végrehajtani, ha azt nem bizzuk rá kizárólag a hatóságokra, hanem maguk az érdekelt földmunkás- és paraszttömegek veszik a kezükbe. [...] Később az azonnal megalakítandó földigénylő-bizottságokat majd hozzá lehet igazítani a törvényes szabályokhoz. Addig pedig nem baj, ha a földigénylő bizottságok egyben-másban eltérnek a törvény által előírt formáktól.”¹⁷ Így is lett, a nincstelen földosztók sokszor maguknak és sógor-komáiknak osztották a legzsírosabb földeket. E szabálytalanságokban érintettek a későbbiekben is csoportosan léptek fel a törvénytelen ségek felülvizsgálatával szemben és ez befolyásolta a Magyar Kommunista Párt politikáját is, mely a tagjai tömeges érintettségéből eredően a „Földet vissza nem adunk!” jelszavát hangoztatva lényegében maga is védelmébe vette a törvénytelen ségeket elkövetőket, hogy a nagyobb vívmánynak tekintett földosztást a nyilvánvaló túlkapások ellenére is megvédelmezhesse.

Eközben a korrupció felszámolása érdekében akár a párton belül is tenni akarók szinte kezelhetetlen ellenállásba ütközhettek, amit különleges érzékletességgel illusztrál a törökszentmiklósi MKP alapszervezetről íródott belső jelentés:

„A párt megalakulásakor a vezetőség egy rablóbanda volt, amelyből sajnos még most is vannak vezető pozícióban. [...] A párt titkára Papp István volt, aki jelenleg az UFOSZ¹⁸ titkára, korrupciója kiszámíthatatlan. Papp István az összes barátainak meg nem engedett és szabálytalan módon földet osztott ki, [...] Ezen kívül 7-8 vagon búza és nagyobb mennyiségű here van a dologban, [...] A fent elsoroltak csak töredékét jelentik az ő piszkos ügyeinek. [...] A dolog felszámolása nem könnyű dolog, mert ha belenyúlunk legalább is háromszáz embert kell kirúgni. [...] Jelenlegi Mertz Péter titkár nagy népszerűségnek örvend. [...] Kérdeztem a titkárt, hogy miért nem számolja fel az egészet, a következő választ kaptam. Ez olyan mint a hínár ha belenyúl, húzza az egészet magával és olyanokkal áll szemközt, akik erősebbek mint ő és összeköttetések vannak és bármelyik pillanatban kitörik a nyakát.”¹⁹

3. Két korrupciós botrány Szolnokon

Nézzünk most meg egy-egy olyan, 1945 előtti és utáni, nagy publicitást kapott esetet, ahol politikusok, hivatalnokok és kisemberek együttesen érintettek voltak olyan korrupciós botrányokban, melyek egymással is tökéletesen párhuzamba állíthatók!

A háború előtti példa legyen az elhíresült szolnoki panamaper, mely az 1930-as évek elején pattant ki és egyre csak terebélyesedett. E városházi korrupciós ügyben közokirat-hamisítással és folytatólagosan elkövetett csalással és sikkasztással vádolták meg a város vezetőit és tisztviselőit. A háttérben bontott építőanyagok magáncélú felhasználása, ingyen fuvarok és még sok más szabálytalanság állt, lényegében a város vezetői közpénzből építettek maguknak villákat. A szövevényes ügy a városi kertészekről kezdve szinte az egész városházát érintette. A városi főmérnököt nyugdíjazták, utódja öngyilkosságot követett el. Egy városi javadalmi hivatali ellenőr szintén öngyilkos lett. Fegyelmi eljárások indultak és hosszas pénzügyi vizsgálat folyt a városházán. Az újságok címlapon hozták a szaftos botrány részleteit. (1-2. kép)

Végül 1935-ben Dr. Tóth Tamás polgármestert és Sárközy György városi tanácsnokot is menesztették állásából. Csakhogy a bírósági eljárások mind felmentésekkel, vagy legfeljebb enyhébb

¹⁷ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 38/-/1. 1945.

¹⁸ Az Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége helyi szervezetéről volt szó.

¹⁹ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274/17/55. 1945. május 7.

elmarasztalásokkal végződtek. Ezen ügy érintettjei közül senkit nem ítélték letöltendő börtönbüntetésre!²⁰

1. kép: A Nemzeti Jövőnk 1936. január 1-i számának címlapja

²⁰ Csöngé, 2018.

2. kép: A Nemzeti Jövők 1936. január 4-i számának címlapja

Eltelt tíz év, Szolnokra bevonultak a szovjet csapatok, a városházán új, kommunista városvezetés vette át az irányítást, és ha fellapozzuk a Szolnok városi közgyűlés 1945. január 25-i alakuló ülésének jegyzőkönyvét, akkor ott az alábbiakat olvashatjuk:

„A Nemzeti Bizottság határozata értelmében a képzés nem kelléke a főtisztviselői állások betöltésének, ezért inkább a képességre kell figyelemmel lenni, a vele született józan észre és ítélőképességre, nemkülönben a puritán becsületességre, különösen Szolnok városában, melynek neve a múltban országszerte meghurcoltatott a hírhedt panamaper során; [...]

A köztisztviselői kar, [...] úgy gondolja, ott lehet folytatni, ahol abba hagyták. Nem uraim! Mi mást akarunk és ez a nép akarata.”²¹

1945 január végén még dörögtek az ágyúk, tartott a háború, Budapest ostroma. Szolnok is szovjet kórházváros volt, több orosz katona tartózkodott a városban, mint helyi lakos. A zsidók még a koncentrációs táborokban sínylődtek, az ország nyugati felén még nyilas uralom volt. Ehhez képest az új kommunista városvezetés nem a szörnyű háborús pusztítást és nem a Holokausztot, hanem a Horthy-kor politikai elitjének egy évtizeddel korábbi korrupciós ügyét emlegette fel első helyen, mint morálisan leginkább elfogadhatatlan bűnt, melyhez képest új, tisztább közéletet akartak teremteni. Ez egyszerűen döbbenetes! Ez volt az indoka annak, hogy az egyébként képzetlen, addig kőművessegédként dolgozó Zsemlye Ferenc is polgármester lehetett.

De, ami még ennél is döbbenetesebb, az Zsemlye Ferenc és a kommunista politikusok utóélete. Zsemlye polgármesterből a megyei tanács elnökhelyettese lett, hithű kommunista maradt, aki az MSZMP megyei fegyelmi bizottságának is elnöke volt. 1958-ban mégis ellene és a megyei tanács több vezető beosztású funkcionáriusa ellen indítottak fegyelmi eljárást. Mi állt a háttérben? Szabálytalan lakóház építések...

Üggyükben a Pénzügyminisztérium Revizori Főosztálya is lefolytatott egy vizsgálatot. Az ellenőrök összefoglaló jelentése az alábbi megállapítást tette: *„Tekintélyes összegű az az árkülönbözet, amelyhez az építetők azáltal jutottak, hogy [...] a törvényszerű árnál lényegesen olcsóbban jutottak kő és mész építési anyagokhoz. Általában helyteleníthető és a népgazdaságra hátrányos volt az a gyakorlat”*,

²¹ MNL JNSZML V. 472. Szolnok közgyűlési jegyzőkönyve 1945. január 25.

hogy „A megyei tanács VB határozata nyomán nagymennyiségű építőanyagot adott el [...] döntően a vezetőknek, teljesen törvényellenesen és értéken alul. [...] Az egyszerű dolgozók két-háromszáz forintos tételekben, a vezetők több ezer forintos tételekben vásároltak.” „főleg nyílás-záró szerkezeteket”, „kiselejtezett anyagot vásároltak a vállalatától és azonnal megrendelték azok kijavítását [...] a szóbanforgó elvtársak egy sor szabálytalanságot, visszaélést követtek el a házépítések során. [...] Hivatali beosztásukat felhasználva jogtalan anyagi előnyhöz jutottak, megkárosították az államot, vétettek a társadalmi tulajdon, lényegében a dolgozó nép ellen. Ebből eredően mások által elkövetett szabálytalanságokat is elnéztek.”²²

A politikusok – Zsemlyén túl pl. a Megyei Tanács Építési- és Közlekedési Osztálya vezetője és helyettese, a Tervosztály vezetője és helyettese – és egyes vállalati dolgozók – pl. a Szolnoki Épületszerelő Vállalat raktárosa, az Építő és Tatarozó Vállalat főmérnöke – házépítése körül a lakosság körében persze szóbeszéd alakult ki, az emberek különböző gúnynevekkel illették e házakat, mint például „panama-telep” és „lopta-lak”. Ennek ellenére: „Lopást, sikkasztást, vagy térítés nélküli anyagfelhasználást a vizsgálat nem állapított meg.”²³

A mellébeszélés csúcsa, amikor a vizsgálat olyan, már az abszurd humor kategóriájába illő megállapítást tett, hogy a tervosztály vezetője egy állami építkezésről „különböző építőanyagokat szállított Zsemlye elvtárs építkezéséhez kölcsönképpen.” Pl. 3,5 q cementet. „A kölcsönként építőanyagok a revizori vizsgálat idejéig nem lettek visszaszállítva, sem ellenértékük nem lett kifizetve.”²⁴ Kisstílusú autók tolvajok szoktak úgy védekezni, hogy ők nem lopták az autót, csak kölcsönvették. Erre itt a megyei tanács elnökhelyettese mondja azt, hogy ő nem lopta a cementet, csak kölcsönkapta! De vajon hogyan lehet cementet kölcsönadni, ha azt beépítik egy házba? Ki venné azt onnan ki, hogy visszaadja?

Tanulságos az a magatartás is, melyet Zsemlye a vizsgálat során tanúsított: „Megtagadta a számlák átadását úgy a revizorok, mint a fegyelmi bizottság felé, /hosszú vita után volt hajlandó részenként ideadni/. Elítélendő, hogy a párt-végrehajtó bizottság vizsgálatát személye elleni hajszának tekinti. A vele való beszélgetés során kijelentette [...], hogy őt a 25 éves Horthy-rezsim nem üldözte annyit, mint a saját rendszerünk 1949 óta.”²⁵

Ezek után felmerül a kérdés, milyen büntetést kapott Zsemlye Ferenc? A szigorúan bizalmas jelentés szerint: figyelmeztetést. De ezt sem az ellene felhozott vádak megalapozottsága miatt, mert hiszen azok alól felmentették, hanem kifejezetten azért, mert „a vizsgálat során helytelen magatartást tanúsított”! 1960-ban kerkedvezménnyel nyugdíjba vonult, kiemelt nyugdíjat kapott (3. kép), 1967-ben elnyerte a Szocialista Hazáért Érdemrendet, 1968-ban a Munka Érdemrend arany fokozatát. A többi vezető beosztású funkcionárius ellen sem indítottak pert, egyikük sem került börtönbe, ügyüket ugyanúgy eltussolták, ahogy azt tették az elhíresült panamaper során a Horthy-korban.²⁶

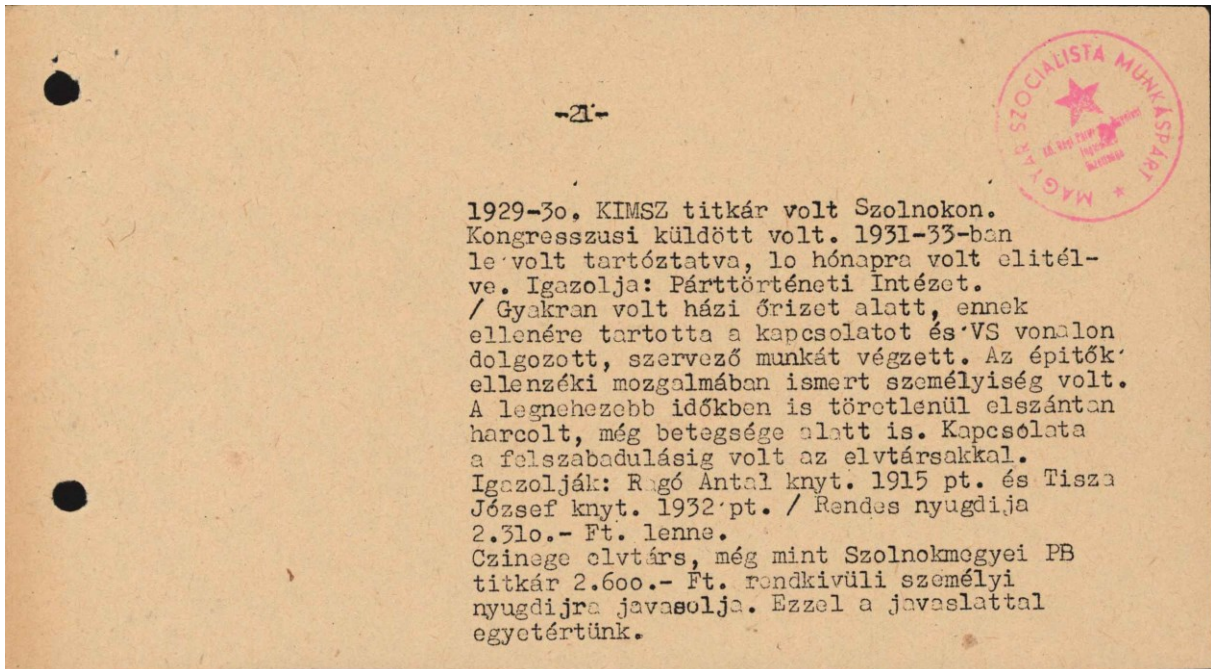
²² MNL JNSZML XXXV. 64. MSZMP Szolnok Megyei Bizottságának személyi anyagai. Elhunyt régi párttagok ir. 43. rsz. Zsemlye Ferenc

²³ Uo.; Ezen szolnoki lakóházépítési vizsgálatokhoz kapcsolódott még az 1957 tavaszán lebontásra került cibakházi Schwáb-féle kastély ügye is, mely szintén „nem volt szabályos és helyes”, tekintettel arra, hogy két családot is kilakoltattak belőle, még mielőtt azok részére másik lakást biztosíthattak volna. „Ennek ellenére a bontást megkezdték, lebontották az emberek feje felül a házat, akik emiatt panaszos levelet írtak a Minisztertanácshoz. [...] A cibakházi kastély bontása és a lebontott anyag értékesítése során elkövetett hibák, visszaélések nagy anyagi kárt okoztak a népgazdaságnak és nagy erkölcsi, politikai kárt a pártnak.” Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

3. kép: Zsemlye Ferenc jellemzése a későbbiekben jóváhagyott, rendkívüli nyugdíjkérelmének mellékleteként

Forrás: MNL JNSZML XXXV. 64. MSZMP Szolnok Megyei Bizottságának személyi anyagai. Elhunyt régi párttagok ir. 43. rsz. Zsemlye Ferenc

4. A korrupció jellegzetes vonásai

Zsemlye Ferenc ügyében is egyértelműen látható, hogy nem csak ő épített a közvagyon megkárosítása házat magának, hanem a vállalati dolgozók is, akik kisebb tételben ugyanúgy meglopták az államot, ami mutatja, hogy a korrupció nem csak a vezetőket érintette, hanem a kisembereket is. Ahogy a Horthy-korszakban sem csak a polgármester, hanem a kertész, a javadalmi ellenőr és még sok más kisember is ugyanúgy részese volt a korrupciós ügynek. Miként a megvesztegetés és adóelkerülés idézett esetei is arról tanúskodnak, hogy a korrupció nem csak a vezető politikusok között, hanem a gazdasági-társadalmi-politikai élet legkülönbözőbb szektoraiban és szintjein egyaránt jelen volt.

Gyakran hallani azt a kifejezést, hogy „a hatalom korrumpál”, ami, a fenti példák ismeretében erősen megkérdőjelezhető állítás. Sokkal inkább tűnik úgy, hogy ez a kisemberek önfelmentő hazugsága, amivel a korrupt politikusokat képzeletben elszeparálják maguktól. Az átlagemberek szemléletét talán Hofi Géza fogalmazta meg a legtökéletesebben, amikor azt mondta: „A korrupció az, amiből kihagynak.” A társadalom többsége így gondolkodik. Pedig a korrupció nem csak a felettünk lévő hatalmi szinteken létezik. A vezetői hatalom csupán felnagyítja a már eleve meglévő jellemhibákat, több lehetőséget nyújt ezek kiélésére és látványosabbá teszi a következményeket. A vezető villát épít, a dolgozó kislakást, de ugyanúgy meglopták a közvagyon. Elvégre aki alacsonyabb státuszban megengedhetőnek érzi a szabályok szabadabb értelmezését, az ügyeskedést, az adóelkerülést, az magasabb szintre kerülve is úgy érezheti, hogy a nagyobb juttatás, a különleges kedvezmények neki járnak, mert a nagyobb felelősségvállalás, vagy különleges eredményei alapján azt megérdemli, esetleg korábbi szenvedéseivel, áldozathozatalával azt kiérdemelte.

5. A társadalmi normák átforgatásának kudarcja és tanulságai

Mindebből talán a legfontosabb tanulság az, hogy egy társadalom vezetői morális szempontból leképezik magát a társadalmat is, tehát korrupt vezetők léte és különösen hatalomban megmaradása alapvetően csak egy korrupt társadalomban lehetséges, épp az összefonódások miatt. A politikusok

nem az égből hullanak a társadalom nyakába, hanem a társadalom tagjai közül emelkednek ki. Az említett példák is azt mutatják, hogy szereplőik cselekedeteiben a társadalmilag megélt és korszakokon áthagyományozott viselkedésminták domináltak, ami sajnos igen szomorú képet fest a magyar társadalom korrupcióhoz való viszonyáról.

Ennek okai nyilván messzire vezetnek a nemzet életében. Itt és most nincs lehetőség több évszázad történelmének hatásait elemezni, de kétségtelen, hogy a százötven éves török uralom és az ország szétszakadásával együtt járó kettős és hármas adóztatás rendszere, majd a Habsburg birodalommal szembeni kuruc ellenállás, később az 1848-49-es szabadságharc és az azt követő passzív ellenállás, mind-mind hozzájárultak annak a társadalmi beidegződésnek a megerősödéséhez, amelyben például az adóelkerülés, az állami bevételek megdézsmálása vált virtussá, és az államhatalom eszén túljárás dicsőséggé. Ami azonban egy elnyomó, külső hatalommal szemben dicséretes, hazafias tett, az egy saját, demokratikus állam működését, az intézményekbe vetett bizalmat rombolja.

A hazai társadalmi magatartásformák egyik jellegzetessége ráadásul éppen az, hogy az állampolgári érdekérvényesítés és az ezt elősegítő intézményes segítség is gyenge hatásfokú. Nyugat-Európában 1945-öt követően „puha ösztönzők” alkalmazásával, elsősorban az oktatás reformján keresztül segítették elő a társadalmi viselkedési minták fejlődését. Ezzel szemben a demokratikus állampolgári nevelés sohasem tartozott a magyar oktatáspolitikai erősségei közé. Az antidemokratikus beidegződések felszámolása így intézményes segítséget sem igen kapott.²⁷

Igaz ugyan, hogy Magyarországon az 1945 utáni években az oktatás reformja különös hangsúlyt kapott, elsősorban a fasiszta és revizionista szellemiség kiküszöbölése és a munkás-paraszt fiatalok képzési részarányának emelése érdekében, mely kétségtelenül a demokratizálódást célozta. Az állampolgárok demokratikus átnevelésére azonban az 1945 és 1948 közötti évek nem biztosítottak kellő időt, így a társadalom egészére gyakorolt hatásuk sem lehetett maradandó, csupán néhány kivételes tehetség kibontakozását indították el²⁸, jelezve, hogy a Rákosi-rendszer nélkül, a demokratikus berendezkedés stabilizálása esetén szélesebb körben is lehetett volna esély mélyreható változások elérésére.

További puha ösztönző lehetett volna a politikusok példamutatása, de az 1945 és 1948 közötti években a társadalom javáért tenni akaró és tudó tisztességes politikusok végül emigrációba, visszavonulásra, vagy elveik feladására kényszerültek, példaértékű személyiségüket pedig feledésre ítélte, avagy ideológiai szempontok alapján kárhóztatta a szocialista emlékezetpolitika.

A problémát az jelenti, hogy hiába cserélnek le egy politikai rendszert, a társadalom nem leváltható.²⁹ A társadalmi beidegződéseket, normákat nem lehet egyik napról a másikra lecserélni. Mivel az 1945 utáni néhány átmeneti év túl rövid volt ezek átformálására a társadalom mélyrétegeiben, mindez együtt azt eredményezte, hogy az 1945-ös születő félben lévő demokrácia sem tudott új, demokratikus társadalmi viselkedési mintákat kialakítani és meghonosítani, ehelyett a társadalom lényegében a korábbi viselkedési mintákat alkalmazta továbbra is.

Kétségtelen tény, hogy a második világháború végén hazánk szovjet érdekszférába került, s 1945 utáni sorsát a nemzetközi politikai folyamatok, a hidegháború fokozatos kibontakozása döntően befolyásolták, a szovjetizálás irányába tolvá az országot. Ugyanakkor hiba volna kizárólag a hidegháborút és a szovjet megszállást hibáztatni a demokráciakísérlet kudarcáért, hiszen – sok más, e helyütt terjedelmi okokból nem említett, jogállamiságot, magántulajdon szentségét, önkormányzatiságot érintő torzulás mellett és azokon túl – az idézett példák is azt mutatják, hogy egy stabil polgári demokrácia és a tiszta közélet kifejlődésének voltak azért belső korlátjai is. Mindez arra inti az utókort, hogy nem várhatjuk csupán az intézményektől és a választójojtól egy jól működő demokrácia megteremtését, ehhez a társadalom egészének is változnia kell, legfőképpen gondolkodásmódjában, viselkedésében, mindenkinek a saját egyéni szintjén.

---

²⁷ Csizmadia, 2018.

²⁸ Pataki, 2005.

²⁹ Gradvohl, Marián, Szabó, 1998.

Irodalomjegyzék

- BODÓ Barna (2018): *A demokrácia kapujában*. In: Rendszerváltó Archívum 2018/2. Budapest, pp. 37-42.
- BÖCKENFÖRDE, Ernst-Wolfgang (1982): *A közvetett/képviseleti demokrácia mint a demokrácia tényleges formája*. In: TAKÁCS Péter (szerk) (2003): *Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*. Budapest, pp. 497-525.
- CSIZMADIA Ervin (2018): *A magyar rendszerváltások és az ellenzék tanulóképessége*. <https://24.hu/poszt-itt/2018/08/20/csizmadia-ervin-a-magyar-rendszervaltasok-es-az-ellenzek-tanulokepessege/> 2019. 08. 27.
- CSÖNGE Attila (2011): „*A földért harcolni kell!*” Adalékok a második világháborút követő földosztás történetéhez. In: *Zounek* 26. Szolnok, pp. 407-439.
- CSÖNGE Attila (2018): *Ki volt Szolnok városrendezési tervének atyja?* In: *Tisicum* XXVI. Szolnok, pp. 351-367.
- GRADVOHL, Paul – MARIÁN Béla – SZABÓ Ildikó (1998): *A folyamatosság forradalma, avagy a Kádár-korszakhoz való viszony szerepe a magyar politikai közgondolkodásban*. In: *Politikatudományi Szemle*. Budapest, 2. szám: pp. 5-26.
- GYARMATI György (2000): *A társadalom közérzete a fordulat évében*. In: FEITL István – IZSÁK Lajos – SZÉKELY Gábor (szerk) (2000): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947-1949*. Budapest, pp. 118-137.
- HORVÁTH Sándor (2000): *A magyar társadalom életformája a fordulat éveiben 1945-1949*. In: FEITL István – IZSÁK Lajos – SZÉKELY Gábor (szerk) (2000): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947-1949*. Budapest, pp. 347-367.
- MISZLEVITZ Ferenc (1999): *A civil társadalom nyomvonalai az új európai térben*. In: CSEFKÓ Ferenc – HORVÁTH Csaba (szerk) (2018): *Magyar és európai civil társadalom*. Pécs, pp. 178-193.
- PATAKI Ferenc (2005): *A Nékosz-legenda*. Budapest.